

3. přednáška

Rostislav Horčík

13. října 2006

1 Lineární prostory

Definice 1 *Lineárním prostorem nazýváme každou neprázdnou množinu L , na které je definováno sčítání $+$: $L \times L \rightarrow L$ a násobení reálným číslem $\cdot$: $\mathbb{R} \times L \rightarrow L$ a tyto operace splňují pro každé $\mathbf{x}, \mathbf{y}, \mathbf{z} \in L$, $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$ vlastnosti:*

1. $\mathbf{x} + \mathbf{y} = \mathbf{y} + \mathbf{x}$ komutativita +
2. $(\mathbf{x} + \mathbf{y}) + \mathbf{z} = \mathbf{x} + (\mathbf{y} + \mathbf{z})$ asociativita +
3. $\alpha \cdot (\beta \cdot \mathbf{x}) = (\alpha\beta) \cdot \mathbf{x}$ asociativita ·
4. $\alpha \cdot (\mathbf{x} + \mathbf{y}) = \alpha \cdot \mathbf{x} + \alpha \cdot \mathbf{y}$ distributivita
5. $(\alpha + \beta) \cdot \mathbf{x} = \alpha \cdot \mathbf{x} + \beta \cdot \mathbf{x}$ distributivita
6. $1 \cdot \mathbf{x} = \mathbf{x}$ neutrální prvek pro ·
7. existuje $\mathbf{o} \in L$, že pro každé $\mathbf{x} \in L$ je $0 \cdot \mathbf{x} = \mathbf{o}$ existence nulového prvku.

Prvkům z množiny L říkáme vektory. Prvek $\mathbf{o}$ se nazývá nulový vektor. Reálnému číslu ve výrazu $\alpha \cdot \mathbf{x}$ říkáme skalár.

Příklad „Středoškolské vektory v rovině“ tj. množina šipek vedoucích z počátku do libovolného bodu roviny tvoří lineární prostor, když definujeme operaci sčítání přes doplnění na rovnoběžník a násobení skalárem α jako odpovídající prodloužení (zkrácení) šipky a v případě že $\alpha < 0$ ještě navíc otočení šipky o 180 stupňů.

Příklad Necht F_X je množina všech zobrazení z množiny X do množiny reálných čísel $\mathbb{R}$. Pak F_X tvoří lineární prostor s operacemi $+$: $F_X \times F_X \rightarrow F_X$ a násobení reálným číslem $\cdot$: $\mathbb{R} \times F_X \rightarrow F_X$. Z první přednášky víme, že všechny vlastnosti 1–6 z definice lineárního prostoru to splňuje. Konstatní zobrazení $\bar{0} : X \rightarrow \mathbb{R}$ funguje jako nulový vektor, protože $0 \cdot f = \bar{0}$.

Rozmysleme si, že uspořádané n -tice reálných čísel můžeme chápat, jako zobrazení z množiny $\{1, 2, \dots, n\}$ do množiny reálných čísel. Např. uspořádanou pětici $(3, 1, 2, -1, 7)$ můžeme chápat jako zobrazení $f : \{1, 2, 3, 4, 5\} \rightarrow \mathbb{R}$ takové, že $f(1) = 3$, $f(2) = 1$, $f(3) = 2$, $f(4) = -1$ a $f(5) = 7$.

Příklad Množina uspořádaných n -tic reálných čísel $\mathbb{R}^n = \mathbb{R} \times \dots \times \mathbb{R}$ tvoří lineární prostor, pokud definujeme operace $+$, $\cdot$ takto:

$$(a_1, \dots, a_n) + (b_1, \dots, b_n) = (a_1 + b_1, \dots, a_n + b_n),$$

$$\alpha \cdot (a_1, \dots, a_n) = (\alpha a_1, \dots, \alpha a_n).$$

Fakt, že to je lineární prostor plyne ze skutečnosti, že toto je vlastně jen speciální případ předchozího lin. prostoru F_X , kde $X = \{1, 2, \dots, n\}$. Nulový vektor je v tomto případě uspořádaná n -tice $(0, \dots, 0)$.

Věta 1 V každém lineárním prostoru L platí:

1. $\mathbf{x} + \mathbf{o} = \mathbf{x} \quad \forall \mathbf{x} \in L$
2. $\alpha \cdot \mathbf{o} = \mathbf{o} \quad \forall \alpha \in \mathbb{R}$
3. Je-li $\alpha \cdot \mathbf{x} = \mathbf{o}$ a $\alpha \neq 0$, pak $\mathbf{x} = \mathbf{o}$.

DŮKAZ:

1. $\mathbf{x} + \mathbf{o} \stackrel{7.}{=} \mathbf{x} + 0 \cdot \mathbf{x} \stackrel{6.}{=} 1 \cdot \mathbf{x} + 0 \cdot \mathbf{x} \stackrel{5.}{=} (1 + 0) \cdot \mathbf{x} = 1 \cdot \mathbf{x} \stackrel{6.}{=} \mathbf{x}$.
2. $\alpha \cdot \mathbf{o} \stackrel{7.}{=} \alpha \cdot (0 \cdot \mathbf{x}) \stackrel{3.}{=} (\alpha \cdot 0) \cdot \mathbf{x} = 0 \cdot \mathbf{x} \stackrel{7.}{=} \mathbf{o}$.
3. $\mathbf{x} = 1 \cdot \mathbf{x} = \left(\frac{1}{\alpha}\alpha\right) \cdot \mathbf{x} \stackrel{3.}{=} \frac{1}{\alpha} \cdot (\alpha \cdot \mathbf{x}) = \frac{1}{\alpha} \cdot \mathbf{o} = \mathbf{o}$.

□

Definice 2 Neprázdňá podmnožina M lineárního prostoru L se nazývá lineárním podprostorem prostoru L , pokud pro všechna $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in M$ a $\alpha \in \mathbb{R}$ platí:

1. $\mathbf{x} + \mathbf{y} \in M$,
2. $\alpha \cdot \mathbf{x} \in M$.

Příklad Množina $\mathbb{R}[x]$ je lin. podprostor lin. prostoru $F_{\mathbb{R}}$, protože součet dvou polynomů je opět polynom a α -násobek polynomu je také polynom.

Příklad Množina reálných polynomů stupně nejvýše n je lin. podprostor lin. prostoru $\mathbb{R}[x]$, protože $\text{st}(f + g) \leq \max\{\text{st } f, \text{st } g\} \leq n$ a $\text{st}(\alpha \cdot f) \leq \text{st } f \leq n$.

Příklad Množina reálných polynomů stupně právě 3 není lin. podprostor lin. prostoru $\mathbb{R}[x]$, protože např. $\text{st}(0 \cdot f) = \text{st } 0 = -1 \neq 3$.

Příklad Množina $M = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid 2x + y - z = 0\}$ je lin. podprostor lin. prostoru $\mathbb{R}^3$. Nechť $(x_1, y_1, z_1), (x_2, y_2, z_2) \in M$ a $\alpha \in \mathbb{R}$. Ukážeme, že $(x_1 + x_2, y_1 + y_2, z_1 + z_2) \in M$ a $(\alpha x_1, \alpha y_1, \alpha z_1) \in M$.

$$2(x_1 + x_2) + (y_1 + y_2) - (z_1 + z_2) = (2x_1 + y_1 - z_1) + (2x_2 + y_2 - z_2) = 0 + 0 = 0.$$

$$2(\alpha x_1) + (\alpha y_1) - (\alpha z_1) = \alpha(2x_1 + y_1 - z_1) = \alpha \cdot 0 = 0.$$

Příklad Množina $M = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid 2x + y - z = 3\}$ není lin. podprostor lin. prostoru $\mathbb{R}^3$. Např. $0 \cdot (x, y, z) = (0, 0, 0)$, ale $(0, 0, 0) \notin M$, protože $2 \cdot 0 + 0 - 0 = 0 \neq 3$.

Věta 2 Nechť $M, N \subseteq L$ jsou lin. podprostory lin. prostoru L . Pak

1. $M \cap N$ je lineární podprostor L ,
2. $M \cup N$ nemusí být lineární podprostor L .

DŮKAZ:

1. Nechť $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in M \cap N$ a $\alpha \in \mathbb{R}$. Z vlastnosti průniku máme $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in M$ a $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in N$. Protože M, N jsou lin. podprostory, $\mathbf{x} + \mathbf{y} \in M$ a $\mathbf{x} + \mathbf{y} \in N$. To ale znamená, že $\mathbf{x} + \mathbf{y} \in M \cap N$. Podobně $\alpha \cdot \mathbf{x} \in M$ a $\alpha \cdot \mathbf{x} \in N$. Tudíž $\alpha \cdot \mathbf{x} \in M \cap N$.
2. Nechť $M = \{(a, 0) \in \mathbb{R}^2 \mid a \in \mathbb{R}\}$ a $N = \{(0, b) \in \mathbb{R}^2 \mid b \in \mathbb{R}\}$. Pak M i N jsou zřejmě podprostory $\mathbb{R}^2$. Nicméně $M \cup N$ není podprostor $\mathbb{R}^2$, protože např. $(1, 0) + (0, 1) = (1, 1) \notin M \cup N$.

□

2 Lineární závislost a nezávislost

Definice 3 Nechť L je lineární prostor a $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n \in L$. Lineární kombinací vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ rozumíme vektor:

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_n \mathbf{x}_n,$$

kde $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in \mathbb{R}$. Čísla $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ se nazývají koeficienty lineární kombinace.

Pokud $\alpha_1 = \dots = \alpha_n = 0$ nazýváme lineární kombinaci triviální. V opačném případě netriviální.

Pozorování 1 Triviální lineární kombinace je vždy rovna nulovému vektoru.

Definice 4 Konečnou posloupnost (skupinu) vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ nazýváme lineárně závislou (LZ), pokud existuje netriviální lineární kombinace vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$, která je rovna nulovému vektoru. V opačném případě ji nazýváme lineárně nezávislou (LN).

Konečná posloupnost vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ je tedy LZ, pokud existují $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in \mathbb{R}$ alespoň jedno $\alpha_i \neq 0$ a platí:

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_n \mathbf{x}_n = \mathbf{o}. \quad (1)$$

Naopak $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ je LN, pokud jediná možnost jak splnit rovnici (1) je $\alpha_1 = \dots = \alpha_n = 0$.

Příklad Vektory $(1, 0, 0)$, $(0, 1, 0)$, $(0, 0, 1)$ z lin. prostoru $\mathbb{R}^3$ jsou LN, protože

$$\begin{aligned} \alpha_1(1, 0, 0) + \alpha_2(0, 1, 0) + \alpha_3(0, 0, 1) &= \mathbf{o} \\ (\alpha_1, 0, 0) + (0, \alpha_2, 0) + (0, 0, \alpha_3) &= (0, 0, 0) \\ (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3) &= (0, 0, 0) \end{aligned}$$

Příklad Vektory $(1, 2, 3)$, $(1, 0, 2)$, $(-1, 4, 0)$ z lin. prostoru $\mathbb{R}^3$ jsou LZ, protože

$$\begin{aligned} \alpha_1(1, 2, 3) + \alpha_2(1, 0, 2) + \alpha_3(-1, 4, 0) &= (0, 0, 0) \\ (\alpha_1 + \alpha_2 - \alpha_3, 2\alpha_1 + 4\alpha_3, 3\alpha_1 + 2\alpha_2) &= (0, 0, 0) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \alpha_1 + \alpha_2 - \alpha_3 &= 0 \\ 2\alpha_1 + 4\alpha_3 &= 0 \\ 3\alpha_1 + 2\alpha_2 &= 0 \end{aligned}$$

Soustava má nekonečně mnoho řešení. Vyjádřeno s parametrem $p \in \mathbb{R}$ máme $\alpha_3 = p$, $\alpha_2 = 3p$ a $\alpha_1 = -2p$. Existuje tedy i jiné řešení než jen samé nuly např. pro $p = 1$ máme $\alpha_3 = 1$, $\alpha_2 = 3$ a $\alpha_1 = -2$ tj.

$$-2(1, 2, 3) + 3(1, 0, 2) + 1(-1, 4, 0) = (0, 0, 0).$$

Věta 3 *Nechť $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ je konečná posloupnost vektorů lin. prostoru L . Pak*

1. *Lineární závislost či nezávislost se nezmění při změně pořadí vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$.*
2. *Jestliže $\mathbf{x}_i = \mathbf{o}$ pro nějaké $i \in \{1, \dots, n\}$, pak je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ LZ.*
3. *Jestliže $\mathbf{x}_i = \mathbf{x}_j$ pro $i \neq j$, pak je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ LZ.*
4. *Jestliže je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ LZ a $\mathbf{x}_{n+1} \in L$, pak je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n, \mathbf{x}_{n+1}$ LZ.*
5. *Jestliže je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ LN, pak je $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_{n-1}$ LN.*
6. *Konečná posloupnost $\mathbf{x}_1$ je LN p.t.k. $\mathbf{x}_1 \neq \mathbf{o}$.*

DŮKAZ:

1. Plyne z komutativity sčítání vektorů.
2. Vzhledem k předchozí vlastnosti můžeme předpokládat bez újmy na obecnosti, že $\mathbf{x}_1 = \mathbf{o}$. Pak

$$1 \cdot \mathbf{o} + 0 \cdot \mathbf{x}_2 + \dots + \mathbf{x}_n = \mathbf{o}$$

3. Opět můžeme předpokládat, že $\mathbf{x}_1 = \mathbf{x}_2$. Pak

$$1 \cdot \mathbf{x}_1 + (-1) \cdot \mathbf{x}_2 + 0 \cdot \mathbf{x}_3 + \dots + 0 \cdot \mathbf{x}_n = (1 - 1) \cdot \mathbf{x}_1 = \mathbf{o}$$

4. Pokud $\alpha_1, \dots, \alpha_n$ jsou koeficienty netriviální lin. kombinace vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$, pak

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_n \mathbf{x}_n + 0 \cdot \mathbf{x}_{n+1} = \mathbf{o} + \mathbf{o} = \mathbf{o}$$

5. Sporem: předpokládejme, že $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_{n-1}$ je LZ. Pak podle předchozího tvrzení musí být i $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ LZ, což je spor s předpokladem tvrzení.
6. Obě implikace dokážeme nepřímo. ($\Rightarrow$) Pokud $\mathbf{x}_1 = \mathbf{o}$ pak $\mathbf{x}_1$ je LZ podle 2. tvrzení. ($\Leftarrow$) Pokud $\mathbf{x}_1$ je LZ, pak $\alpha \cdot \mathbf{x}_1 = \mathbf{o}$ pro nějaké $\alpha \neq 0$. Takže podle Věty 1 máme $\mathbf{x}_1 = \mathbf{o}$.

□

Věta 4 *Nechť $n \geq 2$. Konečná posloupnost vektorů $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ je LZ p.t.k. $\exists r \in \{1, \dots, n\}$ t.ž. $\mathbf{x}_r$ je roven lineární kombinaci ostatních vektorů.*

DŮKAZ: ($\Rightarrow$) Pokud $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ je LZ, pak existují $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in \mathbb{R}$ alespoň jedno $\alpha_r \neq 0$ t.ž.

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_r \mathbf{x}_r + \dots + \alpha_n \mathbf{x}_n = \mathbf{o}.$$

$$\alpha_1 \mathbf{x}_1 + \dots + \alpha_r \mathbf{x}_r + (-\alpha_r) \mathbf{x}_r + \dots + \alpha_n \mathbf{x}_n = -\alpha_r \mathbf{x}_r.$$

$$\sum_{i=1, i \neq r}^n \alpha_i \mathbf{x}_i = -\alpha_r \mathbf{x}_r.$$

$$\sum_{i=1, i \neq r}^n \frac{\alpha_i}{-\alpha_r} \mathbf{x}_i = \mathbf{x}_r.$$

($\Leftarrow$) Předpokládáme tedy, že

$$\mathbf{x}_r = \sum_{i=1, i \neq r}^n \beta_i \mathbf{x}_i.$$

$$\sum_{i=1, i \neq r}^n \beta_i \mathbf{x}_i + (-1) \mathbf{x}_r = \mathbf{o}.$$

Což je netriviální lineární kombinace, protože koeficient u $\mathbf{x}_r$ je -1 . □